

Julia Krajewska

ORCID: 0000-0001-5175-7319
(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie)

OPOWIEDZIANE. ARCHIWUM HISTORII MÓWIONEJ INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

Obecność historii mówionej w Instytucie Pamięci Narodowej można datować od 2006 r., kiedy ówczesny prezes IPN Janusz Kurtyka powołał zespół zajmujący się nagrywaniem notacji¹ ze świadkami historii². Od tego czasu w Instytucie prowadzony jest program notacyjny.

Sam termin „historia mówiona” jest pojęciem niemającym spójnej definicji³. Na potrzeby tego artykułu przyjęto definicję przytoczoną przez Martę Kurkowską-Budzan, która mianem tym określa „rejestrowany (na dowolnym nośniku audio lub wideo) wywiad narracyjny skupiony na indywidualnym doświadczeniu przeszłości, dający opowiadającemu możliwość jak najpełniejszego przekazu swego doświadczenia i podzielenia się refleksją nad nim, nieograniczony czasowo, do którego to wywiadu mówca posiada pełnię praw autorskich”⁴.

Celem programu notacyjnego IPN jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie relacji ustnych osób, które w swojej pamięci zachowały obraz o ofiarach, stratach oraz szkodach poniesionych przez naród polski w latach II wojny światowej i po jej zakończeniu; były świadkami zmagania narodu polskiego z okupantami, nazizmem i komunizmem; brały udział lub mogą zaświadczyć o czynach obywateli dokonywanych

¹ Termin „notacja” należy rozumieć jako „świadeństwo”, „rekord”, „relacja”, „zapis”.

² Termin „świadek historii” należy rozumieć jako osobę, która przez „swoje doświadczenie i wspomnienia przekazuje kolejnym pokoleniom żywe świadectwo ważnych wydarzeń z przeszłości”. A. Assmann, *Cztery podstawowe typy czynności składania świadectwa*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2018, wydanie specjalne, s. 181.

³ M. Kierzowski, *Historia mówiona – próba definicji pojęcia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2014, t. 4.

⁴ M. Kurkowska-Budzan, *Informator; świadek historii, narrator – kilka wątków epistemologicznych i etycznych oral history*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2011, t. 1, s. 11.

na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego oraz w obronie wolności i godności ludzkiej⁵.

Początkowo nagrania realizowane były w ramach konkretnych przedsięwzięć. Z ich wykorzystaniem powstały filmy dokumentalne: „Zapora” Hieronim Dekutowski⁶, *Próba generalna: strajk w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarnictwa w Warszawie*⁷ i *Fort. Zapomniana zbrodnia*⁸ oraz książki *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*⁹ i *Solidarność Walcząca*¹⁰. W tym czasie brakowało natomiast przestrzeni do sprawnego i systematycznego udostępniania relacji szerszemu gronu odbiorców. Nie istniała bowiem oficjalna ścieżka korzystania z archiwum notacyjnego IPN, a relacje świadków historii udostępniane były właściwie tylko zainteresowanym badaczom.

Pierwsze starania mające na celu szersze udostępnienie zasobu podjęto we wrześniu 2017 r., kiedy rozpoczęto tworzenie ogólnie dostępnego Archiwum Historii Mówionej IPN. Zdecydowano, że przybierze ono postać strony internetowej, na której w całości zostaną zamieszczone notacje zrealizowane przez Instytut. Bardzo ważne dla twórców portalu było założenie, że ma być on szeroko dostępny dla wszystkich zainteresowanych, a więc nie tylko dla naukowców, lecz także dla młodzieży, nauczycieli, pasjonatów historii czy po prostu osób chcących lepiej zrozumieć przeszłość naszego kraju.

Rezultatem prac jest witryna internetowa Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN, którą uruchomiono w czerwcu 2021 r. pod adresem: opowiedziane.ipn.gov.pl. W chwili startu na portalu znajdowały się 72 notacje, a obecnie (stan na dzień 16 września 2022 r.) jego zasób powiększył się o kolejne 16. Docelowo mają się na nim znaleźć wszystkie notacje zrealizowane przez IPN od 2006 r., a zatem około 1500 nagrań¹¹.

Procedura notacyjna Instytutu Pamięci Narodowej

Podczas nagrań realizowanych przez IPN wykorzystuje się wewnętrzną procedurę notacyjną¹², która bazuje na metodzie autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego¹³. Polega ona na przeprowadzaniu wywiadów ze świadkami historii na temat

⁵ Ustawa z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU 2021, poz. 177).

⁶ „Zapora” Hieronim Dekutowski (film dokumentalny), <https://www.youtube.com/watch?v=7dz6lFRf4Is> (dostęp 5 IV 2022 r.).

⁷ *Próba generalna: strajk w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarnictwa w Warszawie* (zwiastun filmu dokumentalnego), <https://www.youtube.com/watch?v=qN7vdUOnJ6c> (dostęp 5 IV 2022 r.).

⁸ *Fort. Zapomniana zbrodnia* (zwiastun filmu dokumentalnego), <https://www.youtube.com/watch?v=arqYL6D2mME> (dostęp 5 IV 2022 r.).

⁹ *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010.

¹⁰ K. Brożek, G. Surdy, *Solidarność Walcząca*, Warszawa 2020.

¹¹ Obliczenia własne autorki na podstawie akt Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN.

¹² Procedura notacyjna IPN, akta Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN, 2022 r.

¹³ Zob. F. Schütze, *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym* [w:] *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012; *idem, Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej* [w:] *Metoda biograficzna w socjologii...*; M. Czyżewski, *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna: przemiana funkcji, antyesencjalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9; C. Detka, A. Piotrkowski, K. Waniek, *Professor Fritz Schütze – Work and Output*, „Qualitative Sociology Review” 2014, vol. 10, no. 1.

Strona portalu opowiedziane.ipn.gov.pl

całego ich życia¹⁴ oraz w taki sposób, aby w jak najmniejszym stopniu ingerować w ich narracje o przeszłości. Przyjmuje się zatem to, co świadek chce przekazać, i nie narzuca mu się własnych interpretacji¹⁵.

F. Schütze wyróżnia trzy etapy autobiograficznego wywiadu narracyjnego. Pierwszym z nich jest improwizowana, niezakłócona i spontaniczna opowieść świadka historii o jego własnym życiu. Następnym są dodatkowe pytania badacza, które mogą odnosić się do nierozwiniętych przez świadka historii fragmentów opowieści, niezrozumiałych części relacji oraz pominiętych przez niego momentów z życiorysu. Ostatni etap polega na zadawaniu świadkowi pytań z przygotowanego wcześniej kwestionariusza, na które podczas swojej opowieści nie udzielił on odpowiedzi¹⁶.

Na podstawie metody Schützego oraz własnych wieloletnich doświadczeń w IPN powstała szczegółowa procedura notacyjna, zawierająca zestaw zasad, jakimi należy się kierować podczas przeprowadzania nagrań¹⁷:

¹⁴ P. Thompson, J. Bornat, *Głos przeszłości. Wprowadzenie do historii mówionej*, Warszawa 2021, s. 524.

¹⁵ M. Kurkowska-Budzan, *Informator, świadek historii, narrator...*, s. 22–23. Sytuacja, kiedy kontrola nad przekazywanym świadectwem zostaje oddana świadkowi historii, czasami jest niekomfortowa dla badacza, ponieważ może on nie usłyszeć tego, na czym najbardziej mu zależy. Na ten temat pisały Kaja Kaźmierska i Katarzyna Waniek: „Odpowiedzialność po stronie badacza wyraża się w poważnym potraktowaniu opowiadającego, który ma prawo do stworzenia własnej opowieści – niekiedy zawsze wychodzącej naprzeciw oczekiwaniom badacza”. Zob. K. Kaźmierska, K. Waniek, *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda–technika–analiza*, Łódź 2020, s. 14–15.

¹⁶ K. Waniek, *Lekceważone potencjały i narosłe nieporozumienia: kilka uwag o metodzie autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15, s. 144.

¹⁷ W tekście zostały przytoczone tylko wybrane zasady procedury notacyjnej, które mają na celu przybliżenie czytelnikowi metody przeprowadzania notacji. Pominięto wszelkie wymogi techniczne, sprzętowe oraz organizacyjne związane z nagrywaniem notacji.

**Bolesław Jabłoński w trakcie nagrywania notacji,
Otrębusy, 24 I 2022 r. Fot. Paweł Szewczuk**

1. Należy zadbać o to, aby osoba nagrywana czuła się komfortowo, ponieważ dla świadka historii nagranie może wiązać się z ogromnym przeżyciem emocjonalnym i stresem związanym z obecnością kamery czy dramatycznymi wspomnieniami.

2. Świadka historii należy poinformować, że notacja jest swobodną formą przekazania wspomnień, bez zbędnego pośpiechu, którą w każdej chwili można zakończyć, zrobić krótką przerwę i powtórzyć sekwencję lub uzupełnić.

3. Świadek historii spokojnie relacjonuje, co chce opowiedzieć w danym temacie. Jeżeli wystąpią niejasności, braki informacyjne czy szczególnie coś badacza zainteresuje, nie należy przerywać świadkowi. Dopytać można dopiero, kiedy skończy on wątek. Zadawane pytania powinny mieć charakter pomocniczy i nakierowujący.

4. Nie należy świadkowi wchodzić w słowo, prowadzić z nim dialogu. Należy dążyć do tego, by każda z poszczególnych wypowiedzi (odpowiedzi na pytanie) była samodzielnym fragmentem, który można w razie potrzeby wyciąć i opublikować. Należy unikać pytań zamkniętych, lecz sformułować je tak, by świadek opowiedział historię, a nie odpowiedział na pytanie „tak/nie”.

5. W trakcie pierwszej fazy notacji pytania należy możliwie ograniczać tylko do takich, które doprecyzowują daty, miejsca zdarzeń, nazwiska osób czy korelacje rodzinne.

6. Podczas nagrania badaczowi mogą nasunąć się nowe pytania. Wówczas powinien je zanotować i zadać w stosownym momencie.

7. To świadek decyduje o długości nagrania, a jego wypowiedzi są nieograniczone czasowo. Już podczas wstępnych rozmów telefonicznych z potencjalnym świadkiem historii należy go zapewnić, że będzie ono trwało tyle czasu, ile świadek potrzebuje – zarówno pół godziny, jak i kilkanaście godzin. Możliwość swobodnego przekazania świadectwa – bez presji czasu – pozwala świadkowi rozwinąć wszystkie wątki.

**Alicja Szalkiewicz w trakcie podpisywania zgody wizerunkowej,
Warszawa, 21 VI 2021 r. Fot. Henryk Domagała**

8. Notację należy przeprowadzić ze świadkiem w możliwie jak najpełniejszy sposób, na temat całego życia¹⁸.

Do wszystkich powyższych zasad podchodzi się elastycznie. Praktyka notacyjna pokazuje, że w wielu wypadkach świadkowie postawieni przed wyzwaniem opowiedzenia swojego życia nie są w stanie temu sprostać bez pomocy badacza i niekiedy potrzebują „impulsu” z zewnątrz. Dodatkowym utrudnieniem w prowadzeniu notacji jest często podeszły wiek świadków historii¹⁹. Dlatego na pierwszym miejscu stawiane jest dobro świadka i dostosowanie metody do osoby, z którą badacz rozmawia.

Samemu nagraniu towarzyszą również czynności okołonotacyjne. Każdorazowo przed nagraniem świadek zostaje poinformowany, w jaki sposób IPN będzie udostępniał jego wspomnienia, a następnie podpisywana jest zgoda wizerunkowa. Po notacji pracownicy Instytutu skanują bądź fotografują dokumenty, artefakty oraz zdjęcia udostępnione przez świadka historii podczas spotkania. Osoby nagrywane są też informowane o możliwości przekazania swoich pamiątek do Instytutu, które przyjmuje materiały w ramach projektu Archiwum Pełne Pamięci²⁰.

Po opracowaniu materiału przez IPN zostają do świadka historii wysłane podziękowania oraz kopia udzielonej notacji umieszczona w pamiątkowym opakowaniu. W przypadku, gdy świadek już nie żyje, nośnik przekazywany jest jego rodzinie.

¹⁸ Procedura notacyjna IPN, akta Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN, 2022 r.

¹⁹ M. Kurkowska-Budzan, *Informator, świadek historii, narrator...*, s. 24.

²⁰ Zob. Archiwum Pełne Pamięci Instytutu Pamięci Narodowej, <https://archiwumpamieci.pl/> (dostęp 11 IV 2022 r.); S. Czwarno, W. Kujawa, *Archiwum rodzinne Ewy i Jerzego Stolarskich przekazane do Instytutu Pamięci Narodowej w ramach Archiwum Pełnego Pamięci*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2018, t. 11.

Portal Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN

Cele oraz zakres tematyczny portalu zostały nakreślone w zakładce „O projekcie”²¹. Według informacji tam zawartych „portal Opowiedziane jest narzędziem, które pozwala na zapoznanie się z archiwalnym zasobem IPN w zakresie historii mówionej. Dzięki naszemu serwisowi można spojrzeć w przeszłość oczami bardzo wielu osób. Wspomnienia, które przekazali nam Świadkowie, dotyczą najważniejszych zagadnień polskiej historii: II wojna światowa, wywózki Polaków na wschód ZSRS, Zbrodnia Katyńska, ratowanie Żydów przez Polaków w czasie Holocaustu, Rzeź Wołyńska, Powstanie Warszawskie, opozycja w PRL, Solidarność oraz szeregu innych wydarzeń”²².

Wszystkie notacje zamieszczone na portalu to nagrania wideo, które zostały podane ingerencji z przyczyn technicznych²³. Usunięto np. zakłócenia²⁴ oraz fragmenty zastrzeżone przez świadków historii. Dostępne na portalu nagrania znajdują się w zakładce „Notacje”²⁵, gdzie zostały zaopatrzone w sygnaturę, napisy, transkrypcje, słowa kluczowe oraz krótki opis treści nagrania sporządzony w taki sposób, aby osoby niezajmujące się profesjonalnie historią zachęcić do zapoznania się z relacją. Z myślą o badaczach w zakładce „Świadkowie”²⁶ zostały zamieszczone encyklopedyczne biogramy wszystkich świadków historii, których notacje znajdują się na portalu. Notki te zawierają informacje często wykraczające poza zakres relacji świadków historii, są więc dobrym ich uzupełnieniem i umieszczają je w szerszym kontekście.

Każda notacja ma pełną transkrypcję, dzięki której można szybko i efektywnie prowadzić kwerendy tematyczne²⁷. Same transkrypcje funkcjonują jednak nierozdzielnie z zapisem audiowizualnym notacji, ponieważ tylko dzięki dostępowi do nagranego obrazu można wychwycić pewne niuansy, np. załamanie głosu, pauzy, mowa ciała, związane z przekazem ustnym²⁸. Właśnie, aby jak najpełniej oddać cały przekaz świadka, wszystkie notacje w IPN realizowane są z użyciem kamer wideo (rejestracja obrazu i dźwięku), a nie np. dyktafonów (rejestracja samego dźwięku). Notacje na portalu mają także napisy

²¹ Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN. O projekcie, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/o-projekcie/24683,O-projekcie.html> (dostęp 6 IV 2022 r.).

²² *Ibidem*.

²³ Oryginalne wersje notacji przechowywane są na wewnętrznym serwerze archiwizacyjnym Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN. W razie potrzeby uzyskania dostępu do „surowej” (wyłączając zastrzeżone fragmenty) wersji materiału można się z taką prośbą zwrócić bezpośrednio do WNiOM IPN.

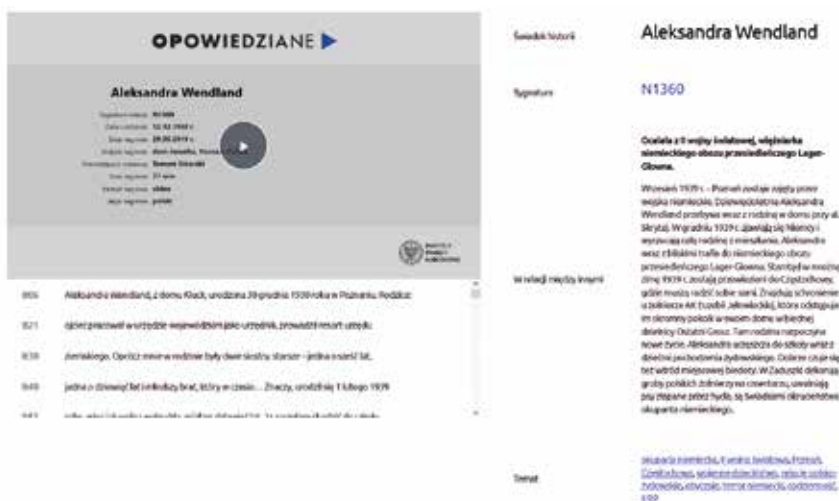
²⁴ Pod sformułowaniem „zakłócenia” należy rozumieć wszelkie okoliczności, które z jakichś względów powodują przerwanie nagrywania (głośnie odgłosy, np. dzwoniący telefon; potrzeba przerwy wyrażona przez świadka; zdarzenia losowe, w tym wizyta kogoś w domu świadka).

²⁵ Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN. Notacje, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/notacje> (dostęp 6 IV 2022 r.).

²⁶ Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN. Świadkowie, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/swiadkowie> (dostęp 6 IV 2022 r.).

²⁷ Dobrochna Kałwa, powołując się na Waltera Onga, pisała o tym, że „w przeciwieństwie do źródeł pisanych – dźwięku nie można «pobieżnie przejrzeć»”. D. Kałwa, *Historia mówiona w polskich badaniach dziejów najnowszych*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2017, t. 7, s. 178.

²⁸ P. Filipowski, *Historia mówiona i wojna. Doświadczenie obozu koncentracyjnego w perspektywie narracji biograficznych*, Wrocław 2010, s. 24–25. O tym, jak „transkrypcja zabija oralność”, pisała również M. Kurkowska-Budzan. Zob. M. Kurkowska-Budzan, *Informator, świadek historii, narrator...*, s. 32; A. Portelli, *Co stanowi o odmienności historii mówionej*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2018, wydanie specjalne.

Panel notacji na portalu opowiedziane.ipn.gov.pl

z timecodem, które wyświetlane są zarówno na obrazie samej notacji, jak i w panelu pod oknem wideo. Ten zabieg pozwala, przeglądając pobieżnie napisy, odnaleźć interesujący nas fragment i za pomocą jednego kliknięcia przewinąć wideo do tych treści.

Portal wyposażono również w dwie wersje wyszukiwarki tematycznej: podstawową²⁹ i zaawansowaną³⁰. Jest ona skonstruowana w taki sposób, aby podczas wyszukiwania interesującej frazy przeszukiwała wszystkie dostępne na stronie internetowej treści i pliki. Za pomocą tego narzędzia zostaną więc przeszukane nie tylko teksty zamieszczone na stronie, ale i cała zawartość transkrypcji.

Jednym z założeń realizowanych przez Archiwum Historii Mówionej IPN jest umożliwienie przekazania swojego świadectwa także osobom „zwykłym”, niezaliczanym do pierwszoplanowego szeregu bohaterów, a bardzo często nawet nieznanym szerszemu gronu historyków. W tym celu na portalu została uruchomiona zakładka „Opowiedz nam”³¹, gdzie za pomocą prostego formularza można zgłosić siebie lub osobę bliską do notacji. Każde ze zgłoszeń jest opiniowane przez pracowników Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych i w przypadku pozytywnej decyzji przeprowadzane jest nagranie.

Z efektami bieżących prac wydziału można zapoznać się w zakładce „Aktualności”³², w której zamieszczane są informacje o przeprowadzanych notacjach i zapowiedzi kolejnych publikacji na stronie.

²⁹ Wyszukiwarka podstawowa znajduje się na stronie głównej portalu Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/> (dostęp 6 IV 2022 r.).

³⁰ Aby skorzystać z wyszukiwarki zaawansowanej, należy wybrać „wyszukiwarka zaawansowana” na stronie głównej. Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/szukaj> (dostęp 6 IV 2022 r.).

³¹ Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN. Opowiedz nam, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/opowiedz-nam/21329,Opowiedz-nam.html> (dostęp 6 IV 2022 r.).

³² Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN. Aktualności, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/ahm/aktualnosci> (dostęp 6 IV 2022 r.).

**Wiesław Stypuła w trakcie nagrywania relacji, Warszawa, 18 XI 2021 r.
Fot. Szymon Nowak**

Portal w przyszłości rozwijany będzie o nowe funkcjonalności. Obecnie trwają prace nad stworzeniem podstrony „Nagraj własną notację”, zawierającej m.in. proste instrukcje, jak nagrać wspomnienia, jak się do tego przygotować merytorycznie, a także jaki sprzęt wybrać i jak go ustawić. Samodzielnie nagrane notacje będzie można przekazać do Archiwum Historii Mówionej IPN, a następnie będą one zamieszczone na portalu. W ten sposób zostaną udostępnione narzędzia do międzypokoleniowego dialogu. Możliwość ta ma być impulsem dla młodych ludzi do rozmowy ze swoimi krewnymi na temat przeszłości oraz polem do lepszego zrozumienia trudnych losów narodu polskiego.

Archiwum Historii Mówionej IPN to nie jedyne tego typu przedsięwzięcie w Polsce. Tematyka historii mówionej podejmowana jest przez wiele innych instytucji w całym kraju. Portal opowiedziane.ipn.gov.pl jest natomiast pierwszą taką inicjatywą, która przy bardzo szerokim zakresie tematycznym nagrań udostępnia je w sposób otwarty, bez konieczności logowania lub osobistego odwiedzenia archiwum.

Polskie instytucje, które mają zbiory historii mówionej, to m.in.: Ośrodek Karta i Dom Spotkań z Historią³³ (skorzystanie z zasobu wiąże się z koniecznością logowania do portalu lub odwiedzenia archiwum zlokalizowanego w Warszawie, zakres tematyczny zgromadzonych relacji jest bardzo szeroki, są to w dużej mierze nagrania audio³⁴), Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej³⁵ (nagrania udostępniane są w większości w formie

³³ Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka Karta, <https://audiohistoria.pl/> (dostęp 8 IV 2022 r.); Dom Spotkań z Historią, <https://dsh.waw.pl/> (dostęp 3 X 2022 r.).

³⁴ M. Melon, *Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Fundacji Ośrodka Karta*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7, s. 16.

³⁵ Archiwum Historii Mówionej Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej w Opolu, <https://e-historie.pl/> (dostęp 8 IV 2022 r.).

**Rozmowa z Ryszardem Witkowskim (z lewej) przed nagraniem notacji,
Warszawa, 9 IX 2021 r. Fot. Henryk Domagała**

audio, skoncentrowane na temacie relacji i dialogu polsko-niemieckiego), Fundacja Animacja OPP: projekt „Praga Gada”³⁶ (relacje świadków historii są dostępne na stronie internetowej, dotyczą mieszkańców i mieszanek warszawskiej Pragi), Archiwum Historii Mówionej Muzeum Warszawskiej Pragi³⁷, Fundacja i Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów”³⁸ (kolekcja „Wspomnienia byłych wysiedleńców z Sejneńszczyzny”, dostępna w serwisie YouTube³⁹), Muzeum Emigracji⁴⁰ (zbiera relacje osób na temat życia na emigracji), Muzeum Powstania Warszawskiego⁴¹ (posiada bogate zbiory relacji na temat powstania warszawskiego, w tym około 4 tys. rozmów ze świadkami historii, świadectwa te są dostępne na stronie internetowej pod postacią transkrypcji), Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN⁴² (relacje świadków historii są we fragmentach zamieszczone na stronie internetowej muzeum), Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”⁴³ (relacje świadków historii w całości są dostępne w siedzibie

³⁶ Fundacja Animacja OPP: projekt „Praga Gada”, <https://pragagada.pl/kontakt/> (dostęp 20 IX 2022 r.).

³⁷ Archiwum Historii Mówionej Muzeum Warszawskiej Pragi, <https://muzeumpragi.pl/archiwum-historii-mowionej/> (dostęp 3 X 2022 r.).

³⁸ Fundacja i Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów”, <https://www.pogranicze.sejny.pl/> (dostęp 3 X 2022 r.).

³⁹ Po drugiej stronie Doliny Issy, *Wspomnienia byłych wysiedleńców z Sejneńszczyzny*, <https://www.youtube.com/channel/UC8RnKXoV15t1Qo0EukXEJSg> (dostęp 3 X 2022 r.).

⁴⁰ Archiwum Emigranta, https://www.archiwumemigranta.pl/pl/archiwum_historii_mowionej (dostęp 20 IX 2022 r.).

⁴¹ Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej.html> (dostęp 8 IV 2022 r.).

⁴² Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. Relacje Ocalałych, <https://polin.pl/pl/oni-przezyli-zaglode-relacje-ocalalych> (dostęp 20 IX 2022 r.).

⁴³ Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, <https://teatrnn.pl/> (dostęp 20 IX 2022 r.).

Antoni Jarocki wskazujący pozostałości ziemianki, w której podczas II wojny światowej ukrywała się rodzina żydowska, Kłyżówka (gmina Drohiczyn), 15 X 2021 r. Fot. Tomasz Sikorski

ośrodka w Lublinie), Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”⁴⁴ (zgrupowane relacje są dostępne w siedzibie ośrodka we Wrocławiu), Archiwum Leśnej Historii Mówionej⁴⁵ (relacje osób związanych z leśnictwem udostępniane są w Instytucie Badawczym Leśnictwa w Raszynie)⁴⁶.

Praktyka pokazuje, że notacje dostępne bez żadnych ograniczeń są dobrym środkiem do popularyzacji wiedzy historycznej w Polsce. Nagrania zgromadzone w Archiwum Historii Mówionej IPN mogą być wykorzystywane przez naukowców różnych dziedzin. Dodatkowo notacje te nie zostały jeszcze opracowane naukowo, a w przyszłości mogą stać się źródłem różnych prac. Łatwy dostęp do relacji sprawia również, że wszyscy użytkownicy mogą w szybki i prosty sposób skorzystać z portalu.

O wadze i roli notacji IPN w społeczeństwie mogą świadczyć dwie wiadomości, które trafiły do Instytutu. Pierwszą z nich jest list nadesłany w 2021 r. przez krewną świadka historii, którego notacja została zrealizowana przez IPN. Jego autorka pisze: „Dla Państwa jest to dokument historyczny, dla mnie – niezwykle cenna pamiątka rodzinna. Stryjek opowiadał o wielu dawniejszych wydarzeniach, również o kontaktach z IPN, nie wiedziałam jednak, że było zrealizowane nagranie o zamordowanych żołnierzach z batalionu bydgoskiego we wrześniu 1939 r. Pozostając w wielkim uznaniu Państwa

⁴⁴ Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, <https://www.zajezdnia.org/aktualnosci> (dostęp 8 IX 2022 r.).

⁴⁵ Archiwum Leśnej Historii Mówionej, <https://www.lasy-i-ludzie.pl/> (dostęp 20 IX 2022 r.).

⁴⁶ O projektach historii mówionej w Polsce zob.: I. Lewandowska, *Oral History we współczesnej Polsce – badania, projekty, stowarzyszenia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2011, t. 1; *Opowiedziane. Historia mówiona w praktykach humanistycznych*, red. A. Karpowicz, M. Litwinowicz, M. Rakoczy, Warszawa 2019.

ważnej pracy⁴⁷. Drugi przykład to list elektroniczny z marca 2022 r. zawierający historię osoby, która dzięki portalowi poznała trudną przeszłość swojej rodziny: „Moi przodkowie mieszkali w Hucie Szczerzeckiej. Dzięki świadectwu pani [...] dowiedziałam się, co tak naprawdę wydarzyło się w kwietniu 1944 r. Mój tata miał 18 lat, a jego brat 4 mniej [...]. Gdy Ukraińcy napadli na wieś, uciekli do lasu, rozdzielili się. Przeżyli taką traumę, że nikomu nie potrafili opowiedzieć, coś w rodzaju amnezji⁴⁸. Nadawca wiadomości natrafił na portalu Opowiedziane na notację świadka historii – kobiety, która jako mała dziewczynka mieszkała w tej samej wsi, co jego rodzina. Kobieta ta przeżyła ukraiński mord i w swojej relacji opowiedziała o szczegółach wydarzenia.

Powyższe przykłady ukazują, jak ważne dla społeczeństwa polskiego jest zrozumienie złożonej przeszłości kraju oraz traum całych generacji i rodzin, a także zapewnienie otwartego dostępu do zasobów archiwalnych z dziedziny historii mówionej⁴⁹. Dla świadków historii natomiast sama czynność przeprowadzenia notacji ma często charakter terapeutyczny i jest niekiedy pierwszą w ich życiu sytuacją, kiedy to bez ograniczeń mogą opowiedzieć o swoich doświadczeniach oraz złożonych i trudnych losach⁵⁰. Powyżej opisane przypadki dopingują do pracy i nagrywania kolejnych relacji. Mobilizujący jest również stale podnoszony przez badaczy historii mówionej problem ciągłego „wyścigu z czasem”. Już w latach 2000–2010 w debacie publicznej obecne były głosy mniej lub bardziej subtelnie poganiające badaczy, mówiące o ostatnim momencie związanym z możliwością nagrania osób, które doświadczyły II wojny światowej⁵¹. Głosy te w 2022 r. są jeszcze bardziej aktualne.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (DzU 2021, poz. 177).

Akty normatywne Instytutu Pamięci Narodowej

Procedura notacyjna Instytutu Pamięci Narodowej, akta Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN, 2022 r.

Opracowania

Assmann A., *Cztery podstawowe typy czynności składania świadectwa*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2018, wydanie specjalne.

Brożek K., Surdy G., *Solidarność Walcząca*, Warszawa 2021.

⁴⁷ List od krewnej świadka historii, akta własne Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN, 2021 r.

⁴⁸ Wiadomość e-mail od krewnej świadka historii, akta własne Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN, 2022 r. Ze względu na konieczność zachowania anonimowości autorka niniejszego artykułu pozwoliła sobie usunąć z zacytowanego fragmentu informacje, które mogłyby nakierować czytelnika na tożsamość nadawcy listu.

⁴⁹ Zapewnienie „otwartego i przystępnego dostępu” nie jest zadaniem prostym, zwłaszcza w przypadku ludzi starszych. Zob. B. Janeczko, *Wirtualna nieobecność czy społeczeństwo e-seniorów – problem wykluczenia cyfrowego ludzi starszych*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2012, t. 9.

⁵⁰ P. Filipowski, *Historia mówiona i wojna...*, s. 24.

⁵¹ Zwracał na to uwagę m.in. P. Filipowski. Zob. *ibidem*, s. 7.

- Czwarono S., Kujawa W., *Archiwum rodzinne Ewy i Jerzego Stolarskich przekazane do Instytutu Pamięci Narodowej w ramach Archiwum Pełnego Pamięci*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2018, t. 11.
- Czyżewski M., *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna: przemiana funkcji, antyesencjalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9.
- Detka C., Piotrkowski A., Waniek K., *Professor Fritz Schütze – Work and Output*, „Qualitative Sociology Review” 2014, vol. 10, no. 1.
- Filipowski P., *Historia mówiona i wojna. Doświadczenie obozu koncentracyjnego w perspektywie narracji biograficznych*, Wrocław 2010.
- Janeczko B., *Wirtualna nieobecność czy społeczeństwo e-seniorów – problem wykluczenia cyfrowego ludzi starszych*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2012, t. 9.
- Kałwa D., *Historia mówiona w polskich badaniach dziejów najnowszych*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2017, t. 7.
- Kaźmierska K., Waniek K., *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda–technika–analiza*, Łódź 2020.
- Kierzowski M., *Historia mówiona – próba definicji pojęcia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2014, t. 4.
- Kurkowska-Budzan M., *Informator, świadek historii, narrator – kilka wątków epistemologicznych i etycznych oral history*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2011, t. 1.
- Lewandowska I., *Oral History we współczesnej Polsce – badania, projekty, stowarzyszenia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2011, t. 1.
- Melon M., *Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Fundacji Ośrodka Karta*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7.
- Opowiedziane. Historia mówiona w praktykach humanistycznych*, red. A. Karpowicz, M. Litwinowicz, M. Rakoczy, Warszawa 2019.
- Portelli A., *Co stanowi o odmienności historii mówionej*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” 2018, wydanie specjalne.
- Schütze F., *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym [w:] Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012.
- Schütze F., *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej [w:] Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, red. K. Kaźmierska, Kraków 2012.
- Thompson P., Bornat J., *Głos przeszłości. Wprowadzenie do historii mówionej*, Warszawa 2021.
- Waniek K., *Lekceważone potencjały i narosłe nieporozumienia: kilka uwag o metodzie autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2019, t. 15.
- Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010.

Filmy

- Fort. Zapomniana zbrodnia* (zwiastun filmu dokumentalnego), <https://www.youtube.com/watch?v=arqyL6D2mME> (dostęp 5 IV 2022 r.).
- Próba generalna: strajk w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarnictwa w Warszawie* (zwiastun filmu dokumentalnego), <https://www.youtube.com/watch?v=qN7vdUOnJ6c> (dostęp 5 IV 2022 r.).
- „Zapora” Hieronim Dekutowski (film dokumentalny), <https://www.youtube.com/watch?v=7dz6lFRf4Is> (dostęp 5 IV 2022 r.).

Strony internetowe

- Archiwum Emigranta, https://www.archiwumemigranta.pl/pl/archiwum_historii_mowionej (dostęp 20 IX 2022 r.).
- Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka Karta, <https://audiohistoria.pl/> (dostęp 8 IV 2022 r.).
- Archiwum Historii Mówionej Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej w Opolu, <https://e-historie.pl/> (dostęp 8 IV 2022 r.).
- Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej.html> (dostęp 8 IV 2022 r.).
- Archiwum Historii Mówionej Muzeum Warszawskiej Pragi, <https://muzeumpragi.pl/archiwum-historii-mowionej/> (dostęp 3 X 2022 r.).
- Archiwum Leśnej Historii Mówionej, <https://www.lasy-i-ludzie.pl/> (dostęp 20 IX 2022 r.).
- Archiwum Pełne Pamięci Instytutu Pamięci Narodowej, <https://archiwumpamieci.pl/> (dostęp 11 IV 2022 r.).
- Dom Spotkań z Historią, <https://dsh.waw.pl/> (dostęp 3 X 2022 r.).
- Fundacja Animacja OPP: projekt „Praga Gada”, <https://pragagada.pl/kontakt/> (dostęp 20 IX 2022 r.).
- Fundacja i Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów”, <https://www.pogranicze.sejny.pl/> (dostęp 3 X 2022 r.).
- Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. Relacje Ocalałych, <https://polin.pl/pl/oni-przezyli-zaglode-relacje-ocalalych> (dostęp 20 IX 2022 r.).
- Opowiedziane. Archiwum Historii Mówionej IPN, <https://opowiedziane.ipn.gov.pl/> (dostęp 8 IV 2022 r.).
- Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, <https://teatrnn.pl/> (dostęp 20 IX 2022 r.).
- Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, <https://www.zajezdnia.org/aktualnosci> (dostęp 8 IX 2022 r.).

Kod QR strony internetowej opowiedziane.ipn.gov.pl

STRESZCZENIE

Od 2006 r. w Instytucie Pamięci Narodowej realizowany jest program notacyjny, którego celem jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie relacji ustnych dotyczących losów narodu polskiego. Nagrania te przez długi czas nie były udostępniane szerszemu gronu odbiorców. W 2017 r. rozpoczęto prace nad ogólnodostępnym Archiwum Historii Mówionej IPN, które w czerwcu 2021 r. otwarto pod adresem opowiedziane.ipn.gov.pl.

Notacje zamieszczone na portalu zaopatrzone są w napisy oraz transkrypcje, które ułatwiają i przyspieszają wyszukiwanie informacji. Na stronie zamieszczono też encyklopedyczne biogramy wszystkich osób, które zdecydowały się opowiedzieć swoją historię pracownikom Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych IPN. W przyszłości strona będzie rozwijana o nowe możliwości, takie jak podstrona „Nagraj własną notację”.

Notacje IPN są istotnym źródłem wiedzy o przeszłości. Dzięki interdyscyplinarnemu charakterowi historii mówionej z relacji korzystać mogą badacze różnych dziedzin. Nagrania pełnią ważną rolę również dla samych świadków historii, a także dla ich najbliższego otoczenia.

Słowa kluczowe: archiwistyka, historia mówiona, świadek historii, edukacja, oral history, notacje, świadectwa, metodyka, metodologia.

ABSTRACT

Since 2006, the Institute of National Remembrance has been implementing a recording program (program notacyjny) to collect, compile and make available oral accounts of the losses of Polish people. For a long time, these recordings were not made available to a wider audience. In 2017, works began on the publicly accessible IPN Oral History Archive, which opened in June 2021 at the website: opowiedziane.ipn.gov.pl.

The collection of accounts posted on the portal is provided with subtitles and transcriptions that make it easier and faster to find information. The site also includes encyclopaedic biographies of all those who made the decision to tell their story to the staff of the IPN Department of Recording and Multimedia Productions (Wydziału Notacji i Opracowań Multimedialnych). In the future, the site will be developed with new capabilities, such as a “Record your own account” subpage.

This IPN collection is an important source of knowledge about the past. Thanks to the interdisciplinary nature of oral history, the accounts can be used by researchers in various fields. The recordings also play an important role for the witnesses of history themselves, as well as for their immediate surroundings.

Keywords: archival science, oral history, historical witness, education, collecting accounts of historical witnesses, testimony, methodics, methodology.